

KS. ANTONI TOMKIEWICZ
BEATA PAWŁOWSKA
Lublin

AKCEPTACJA W RODZINIE A POSTAWA RELIGIJNA MŁODZIEŻY W ŚWIETLE ANALIZY TRANSAKCYJNEJ

Ostatnio obserwuje się w Polsce coraz większe zainteresowanie problemami małżeńsko-rodzinnymi zarówno ze strony Kościoła, jak i państwa. We wszystkich diecezjach kształci się duszpasterzy świeckich i duchownych, by mogli prowadzić poradnie rodzinne. To zainteresowanie wynika z istnienia zagrożeń życia małżeńsko-rodzinnego. Przemiany kulturowo-społeczne spowodowały zmiany w funkcjach małżeńsko-rodzinnych. W małżeństwach i rodzinach zasadniczą rolę zaczęły odgrywać czynniki osobowościowe, mniejszą zaś czynniki zewnętrzne. Od właściwości psychicznych małżonków zależy jakość ich życia małżeńsko-rodzinnego. Od jakości zaś życia w rodzinie zależy funkcjonowanie Kościoła, rodzina jest bowiem Kościołem domowym. Środowisko rodzinne jest najważniejsze w życiu każdego człowieka. Tutaj powstają „skrypty życiowe” każdego człowieka, kształtują się fundamenty postaw wartościujących człowieka, wśród nich również postawy religijne, które rozumie się jako „względnie trwałe, pozytywne lub negatywne ustosunkowanie się intelektualno-przedmiotowe, emocjonalno-motywacyjne i behawioralne jednostki wobec nadprzyrodzoności”¹

Głównym celem niniejszego artykułu jest przedstawienie związku pomiędzy spostrzeganą akceptacją rodzicielską a postawą religijną młodzieży. W tym celu przebadano 96 osób (48 dziewcząt i 48 chłopców), maturzystów, którzy ukończyli 18 lat. Analizy teoretyczne i empiryczne przeprowadzono w świetle analizy transakcyjnej. W badaniach zastosowano dwie metody:

¹ W. P r ę ż y n a. *Funkcja postawy religijnej w osobowości człowieka*. Lublin 1981 s. 44.

Kwestionariusz postaw religijnych, którego autorem jest D. Hutsebaut², i kwestionariusz własnej konstrukcji do badania akceptacji (wsparcia), który zawiera 60 twierdzeń i odnosi się do badania pozytywnego i negatywnego wsparcia, jakiego doświadczają badane osoby od swoich rodziców. Opierając się na wynikach badań, wyodrębniono grupy skrajne. Stanowią je osoby często otrzymujące zarówno pozytywne, jak i negatywne wsparcie od swoich matek i ojców.

I. POSTAWY RELIGIJNE A OTRZYMYWANE W RODZINIE WSPARCIE

1. POSTAWY RELIGIJNE

Na temat postaw w ogóle, a także postaw religijnych, napisano już wiele. Dlatego też w niniejszym artykule to zagadnienie zostanie opisane pobieżnie.

O religijnym charakterze postawy decyduje religijność jako jej przedmiot. Postawa religijna uwzględnia właściwie trzy podstawowe elementy: uznanie Boga jako Stwórcy i ostateczny cel życia człowieka, świadoma akceptacja zależności człowieka od Boga, okazanie Bogu należnej czci i szacunku³. Postawa religijna podlega ciągłemu kształceniu. Na ten proces wpływają zarówno czynniki wewnętrzne, jak i zewnętrzne. Zgodnie z myślą G. Allporta postawy kształtowane są poprzez: integrację – czyli nagromadzenie wielu doświadczeń, które mają wpływ na jednostkę; dyferencjację – wyodrębnianie postaw szczegółowych z istniejącej już postawy ogólnej; wstrząs – zmienianie postawy na skutek nagłego doświadczenia; adopcję – naśladowanie ważnych osób⁴.

W miarę rozwoju człowiek zaczyna patrzeć na życie przez pryzmat wartości głoszonych i akceptowanych w danym środowisku społecznym. Mechanizm ten opiera się na psychologicznej potrzebie kontaktu człowieka z innymi. Podporządkowanie się wzorcom kulturowym środowiska społecznego ma często charakter nieświadomy i dokonuje się na zasadzie przyzwyczajania i naśladownictwa. Szczególnie duży wpływ na ten proces ma środowisko rodzinne. E. Hurlock uważa, że wzajemne relacje w rodzinie, jak również

² Polską wersję kwestionariusza opracował W. Prężyna.

³ Por. Prężyna, jw.

⁴ Tamże.

stosunek do religii, z jakim spotyka się dziecko w rodzinie, ma silny związek z jego późniejszą postawą religijną⁵

Relacje człowieka do Boga modelowane są na relacjach między osobami. Człowiek czerpie wzory z życia społecznego, w którym uczestniczy. Szczególną rolę w tworzeniu postaw, zwłaszcza postaw religijnych, odgrywają rodzice⁶ Dzięki rodzicom człowiek zaspokaja swoje istotne potrzeby życiowe. Jedną z najważniejszych jest potrzeba doświadczania akceptacji, zwana potrzebą wsparcia.

2. POTRZEBA WSPARCIA JAKO JEDNA Z PODSTAWOWYCH POTRZEB CZŁOWIEKA

W analizie transakcyjnej przyjmuje się, że podstawowymi ludzkimi potrzebami są zarówno potrzeby fizyczne, jak i psychiczne, i duchowe. Potrzeby psychiczne są tak głęboko zakotwiczone w biologicznej warstwie człowieka, że nazywa się je głodem psychicznym⁷

E. Berne wyróżnia trzy podstawowe potrzeby psychiczne, zwane głodem: a) potrzebę stymulacji; b) potrzebę wsparcia; c) potrzebę strukturalizacji czasu⁸

Ad a) Człowiek potrzebuje ciągłej stymulacji ze strony świata zewnętrznego i wewnętrznego, odbierania bodźców dotykowych, słuchowych, wzrokowych, węchowych, smakowych, dzięki którym rozwija się i poznaje otaczający go świat. W początkowym okresie rozwoju stymulacja przebiega na płaszczyźnie biologiczno-sensoryczno-motorycznej. Bez niej rozwój człowieka jest upośledzony⁹

Ad b) Pod pojęciem „wsparcie” w analizie transakcyjnej rozumie się sposób i rodzaj przyjęcia egzystencji człowieka przez otoczenie społeczne¹⁰ Potrzeba wsparcia określana jest również jako potrzeba uznania, zauważania, rozpoznania¹¹ Dlatego też w niniejszym artykule pojęcia te stosuje się

⁵ E. B. H u r l o c k. *Rozwój dziecka*. Warszawa 1985 s. 274.

⁶ Por. Z. C h l e w i ń s k i. *Postawy a cechy osobowości*. Lublin 1987.

⁷ L. S c h l e g e l. *Die Transaktionale Analyse*. Tübingen 1995.

⁸ G. H e n n i g, G. P e l z. *Transaktionsanalyse. Lehrbuch für Therapie und Beratung*. Freiburg im Br. 1997 s. 67-72.

⁹ A. T o m k i e w i c z. *Niektóre zagadnienia analizy transakcyjnej*. „Roczniki Nauk Społecznych” 12:1984 z. 2 s. 96-99.

¹⁰ Tamże s. 99.

¹¹ M. M a s i a k. *Podstawowe pojęcia w analizie transakcyjnej*. W: *Problemy współczes-*

zamiennie. W początkowym okresie rozwoju potrzeba wsparcia przejawia się u dziecka utrzymywaniem fizycznego kontaktu z matką i realizuje się przede wszystkim przez dotyk. Człowiek dorosły również potrzebuje fizycznego kontaktu. Uczy się jednak zastępować ten rodzaj wsparcia innymi formami zauważenia, mającymi charakter bardziej symboliczny, jak np. pozdrowienia, podanie dłoni itp. Zaspokojenie tej potrzeby stwarza podstawy do zaspokojenia innych istotnych potrzeb, jak potrzeba bezpieczeństwa, doznawania miłości i poczucia wartości siebie. Potrzebę wsparcia człowiek zaspokaja w określonych formach strukturalizacji czasu, przez którą reguluje intensywność emocjonalnej wymiany wsparcia i emocjonalną bliskość¹²

Ad c) W okresie najwcześniejszego dzieciństwa człowiek realizuje potrzebę strukturalizacji czasu w formie cyklicznego funkcjonowania organizmu, w którym można wyróżnić okres snu i czuwania. Wraz z rozwojem człowieka dokonuje się większe zróżnicowanie czasu na płaszczyźnie psychicznej. Potrzebę tę człowiek realizuje poprzez wykonywanie określonych czynności.

a) Pojęcie i rodzaje wsparcia

W analizie transakcyjnej wyróżnia się cztery podstawowe rodzaje wsparcia: pozytywne i negatywne, bezwarunkowe i warunkowe¹³ Wsparcie bezwarunkowe dotyczy płaszczyzny egzystencjalnej człowieka i od niego zależy, czy osoba odczuje, że jej egzystencja została przyjęta, czy odrzucona. Wsparcie warunkowe dotyczy zachowań specyficznych i od niego zależy, czy osoba będzie dane zachowanie kontynuowała, czy nie. Warunkowe wsparcie daje człowiekowi informacje, które zachowania są z punktu widzenia nadawcy są pożądane, a które nie. Pozytywne wsparcie wywołuje u odbiorcy pozytywne emocje, natomiast negatywne jest przeżywane jako nieprzyjemne, wywołujące negatywne emocje. Potrzeba uznania, wsparcia zaspokajana jest w sposób werbalny przez rozmowę, a w sposób niewerbalny np. przez podanie ręki, poklepywanie itp.¹⁴

W rodzinie człowiek uczy się przyjmować i dawać określony rodzaj wsparcia. Jeżeli dziecko otrzymuje za mało pozytywnego wsparcia, będzie starało się zwrócić na siebie uwagę otoczenia przez zachowania, za które otrzyma

nej psychologii. Red. A. Biela, Cz. Walesa. Lublin 1992 s. 662.

¹² H e n n i g, P e l z, jw. s. 67-70.

¹³ Tamże s. 72.

¹⁴ I. S t e w a r t, V J o i n e s. *Die Transaktionsanalyse.* Freiburg im Br. 1990 s. 116-124.

karę, gdyż „lepsze jest negatywne wsparcie niż żadne”¹⁵ Każdy przyzwyczajają się do określonej częstotliwości otrzymywanego od rodziców wsparcia pozytywnego i negatywnego. Oznacza to, że jeśli człowiek w dzieciństwie otrzymywał często pozytywne wsparcie, to w późniejszym życiu częściej daje, przyjmuje i prosi o pozytywne wsparcie, a negatywne odrzuca. Jeśli natomiast przyzwyczajony jest do negatywnego wsparcia, to nie docenia dawania i brania wsparcia pozytywnego.

W procesie wychowania dziecko powinno doświadczać ze strony rodziców bezwarunkowej i warunkowej akceptacji, gdyż tylko w atmosferze akceptacji, miłości i poczucia bezpieczeństwa dziecko kształtuje w sobie obraz kogoś wartościowego, a jednocześnie potrafi zaakceptować innych i rzeczywistość, w której żyje. Rodzice są osobami znaczącymi dla dziecka, ponieważ potrzeba ich opieki i pomocy jest bardzo ważna.

Każde dziecko nie obdarzone przez rodzinę prawdziwą miłością czuje się w jakimś stopniu osamotnione, nie kochane, źle rozumiane, czuje się nikomu niepotrzebne, rodzi się w nim brak zaufania do siebie, poczucie beznadziejności i postawa lęku, a w rezultacie jest samotne, choć żyje wśród ludzi formalnie mu najbliższych¹⁶

b) Znaczenie wsparcia w kształtowaniu się postawy wobec Boga

Rozwój religijny zależy od interakcji z otoczeniem. W tej interakcji „ja-świat” ważna jest struktura potrzeb. Oprócz kontaktu biologicznego istnieją relacje poznawcze i emocjonalne człowieka ze światem psychospołecznym, bez których nie może on żyć. Człowiek źle funkcjonuje, jeśli określone relacje ze światem nie zostaną w odpowiednim czasie nawiązane¹⁷

Pierwszym miejscem, w którym dziecko doświadcza świata, jest jego rodzina, a kluczową dla tego doświadczenia relacją jest jego kontakt z matką. Jak pisze Wilk „dziecko w decydujących, pierwszych latach życia doświadcza swej matki jako źródła życia. Być kochanym przez nią, to tyle, co być żywym”¹⁸ Jeśli dziecko doświadcza bezwarunkowego, negatywnego wsparcia,

¹⁵ W R a u t e n b e r g, R. R o g o l l, *Werde, der du werden kannst*. Freiburg im Br. 1990 s. 99.

¹⁶ E. J a n u s z e w s k a. *Kryzys uczuć u dzieci. Niepowodzenia szkolne i wagary*. W: *Studia z psychologii w KUL*. Red. A. Januszewski, P. Oleś, W. Otrębski. T. 8. Lublin 1996 s. 270.

¹⁷ Z. C h l e w i ń s k i. *Rola religii w funkcjonowaniu osobowości*. W: *Psychologia religii*. Red. Z. Chlewiński. Lublin 1982 s. 66.

¹⁸ J. W i l k. *Znaczenie pierwszych doświadczeń dla religijnego wychowania małego dziecka w rodzinie*. Lublin 1987 s. 150.

jest karane, słyszy od rodziców zdania: „po co się urodziłeś”, „nienawidzę cię” lub otrzymuje wyłącznie pozytywne warunkowe wsparcie, czuje, że może żyć, jednak pod takim warunkiem, że spełnia rodzicielskie oczekiwania, odbiera świat jako nieprzyjazny, odrzucający i wrogi. Odczuwa pesymizm, rozczarowanie, osamotnienie, brak zaufania, beznadziejność.

Jeżeli dziecko doświadcza od matki pozytywnego bezwarunkowego wsparcia, czuje, że jest kochane, że ma prawo żyć, odbiera świat jako bezpieczny, nie zagrażający, przyjazny. Odczuwa ciekawość świata, odwagę, radość życia, optymizm, poczucie własnej wartości¹⁹

To właśnie matka poprzez swoje działania wobec dziecka, zaspokajanie jego potrzeb decyduje o tym, w jaki sposób dziecko przeżywać będzie własne możliwości i rozwijać je. Jeśli te relacje z matką są dla dziecka doświadczeniem kogoś drugiego jako kogoś bliskiego, przyjaznego, to wtedy w dziecku może rozwijać się poczucie prazaufania. Erikson definiuje je jako „odczucie, poprzez które człowiek przeżywa zdanie się na kogoś, samą możliwość takiego zdania się, a to z powodu wiarygodności tej drugiej osoby i zaufania do samego siebie”²⁰

To, czy w człowieku rozwinie się prazaufanie, czy pranieufność wobec innych, a w związku z tym pozytywne lub negatywne nastawienie do życia, zależy od stosunku do pierwszych obiektów miłości, głównie do matki. Zaufanie do Boga jest tak samo ukształtowane, gdyż zdobyte prazaufanie warunkuje zdolność do uwierzenia, możliwość zdania się na kogoś, pełne zaufania otwarcie się na kogoś. Gotowość zaufania Bogu jest silnie związana z przeżyciem zaufania do rodziców. Rodzicielska miłość pomaga dziecku w przezwyciężeniu naturalnego dla niego egocentryzmu, stymuluje proces społecznego rozwoju, otwiera dziecko na świat, pomaga „transcendować relacje ja-ty, również na Boże TY”²¹

Na bazie tych wczesnodziecięcych doświadczeń, w zależności od tego, czy w człowieku rozwinie się poczucie zaufania, czy też zostanie ono zablokowane, kształtują się określone postawy w stosunku do siebie, innych ludzi i Boga. Relacje człowieka do Boga są modelowane na relacjach między osobami znaczącymi. Ojciec i matka stają się dla dziecka „pomostem” do Boga. Idea Boga rodzi się na wzór rodziców, a cechy dostrzeżone w rodzicach są następnie rzutowane na osobiste koncepcje Boga. Zdaniem Vergote’a, obraz Boga

¹⁹ D. E. B a b c o c k, T. D. K e e p e r s. *Miteinander wachsen*. München 1983 s. 38 nn.

²⁰ Cyt. za W i l k, jw. s. 240.

²¹ Tamże s. 17.

łączy w sobie zarówno obraz matki, jak i ojca, przy czym obraz ten pozostaje w ścisłym związku z obrazem ojca. Jeżeli dziecko otrzymuje od ojca głównie wsparcie negatywne, będzie miało obraz złego ojca, surowego i despotycznego, którego należy się bać; ukształtuje w sobie obraz Boga, wobec którego będzie miało postawę nacechowaną lękiem i strachem. Pozytywna postawa ojca w stosunku do dziecka pozwala dziecku wykształcić w sobie pozytywny obraz Boga i pozytywną postawę wobec Boga, opartą na miłości²²

Zdaniem Króla, wyobrażenie Boga-Ojca kształtuje się na wzór własnego ojca, który otacza dziecko troską i jest źródłem nakazów i zakazów oraz nagród i kar. Dziecko identyfikuje obraz ojca z obrazem Boga, który odgrywa decydującą rolę w procesie tworzenia się postawy religijnej. Znaczący wpływ na komponent behawioralny postawy religijnej ma naśladowanie zachowań religijnych rodziców²³

Jeżeli człowiek nie rozwija swojej osobowości, nie weryfikuje w dorosłym życiu dziecięcego, antropomorficznego obrazu Boga, nie szuka sensu zachowań religijnych wyniesionych z domu rodzinnego, wówczas prezentuje niedojrzałą postawę religijną. Człowiek zaś z ukształtowaną postawą religijną przeżywa w relacji z Bogiem zaufanie, zachwyty, otwartość, nadzieję, respektuje przykazania, normy moralne oraz wybiera określone wartości i dąży w życiu do ich realizacji, dzięki czemu Boga doświadcza jako Prawdę, Dobro i Piękno.

II. WSPARCIE RODZICIELSKIE OTRZYMYWANE PRZEZ MŁODZIEŻ A JEJ POSTAWA RELIGIJNA W ŚWIETLE WYNIKÓW BADAŃ

Część empiryczna poświęcona jest omówieniu różnic w postawach religijnych między młodzieżą w jej subiektywnym odbiorze rzadko otrzymującą pozytywne wsparcie od rodziców (grupa oznaczona symbolem NP) a grupą młodzieży często otrzymującą od rodziców pozytywne wsparcie (grupa oznaczona symbolem WP) oraz różnic w postawach religijnych między młodzieżą rzadko otrzymującą od rodziców negatywne wsparcie (grupa oznaczona symbolem NN) a młodzieżą często otrzymującą od rodziców negatywne wsparcie (grupa oznaczona symbolem WN).

²² Cyt. za W i l k, jw. s. 229.

²³ J. K r ó l. *Wpływ posiadanego obrazu ojca na pojęcie Boga u dzieci*. W: *Psychologia religii* s. 205.

1. WSPARCIE POZYTYWNE

OTRZYMYWANE OD RODZICÓW A POSTAWA RELIGIJNA MŁODZIEŻY

a) Postawy religijne młodzieży często i rzadko otrzymującej od matki pozytywne wsparcie

Na podstawie danych zamieszczonych w tab. 1 można zauważyć, że wyodrębnione grupy młodzieży różnią się w zakresie religijności w stopniu istotnym w skalach: Zależność ($p = 0,006$), Akceptacja przekonań ($p = 0,003$) i Centralność religii ($p = 0,01$). Młodzież często otrzymująca od swoich matek pozytywne wsparcie (WP) ma wyższe średnie wyniki w skali Zależność od młodzieży rzadko otrzymującej od swoich matek pozytywne wsparcie (NP). Tak więc potrzeba pomocy Bożej, dostrzeganie Boga jako Kogoś, kto daje istnienie, kto nadaje sens życiu i cierpieniu, oraz doświadczanie Boga jako Stwórcy – charakteryzuje przede wszystkim młodzież często otrzymującą od matki pozytywne wsparcie.

Tab. 1. Porównanie wyników średnich uzyskanych przez osoby często (WP) i rzadko (NP) otrzymujące pozytywne wsparcie od matek w skalach *Kwestionariusza postaw religijnych*

Skale postaw religijnych	Grupa WP (N = 24)		Grupa NP (N = 24)		t	P
	M	SD	M	SD		
Zależność	5,45	0,91	4,46	1,41	2,89	0,006
Autonomia	3,64	1,01	4,11	1,13	1,54	n.i.
Buntowniczość	3,12	1,28	3,11	1,16	0,01	n.i.
Wina	3,40	0,83	3,35	0,84	0,17	n.i.
Identyfikacja	4,90	0,84	4,47	0,95	1,64	n.i.
Współhumanitarność	4,94	1,02	4,62	1,27	0,96	n.i.
Normy etyczne	5,06	0,97	4,50	1,17	1,80	n.i.
Akceptacja przekonań	5,63	0,72	4,77	1,08	3,19	0,003
Centralność religii	5,17	0,54	4,67	0,74	2,66	0,01
Strach przed niepewnością	3,78	0,91	3,93	0,56	0,71	n.i.

W skali Akceptacja przekonań wyższe średnie wyniki uzyskała młodzież z grupy WP w porównaniu z młodzieżą z grupy NP, co oznacza, że młodzież często otrzymująca od matki pozytywne wsparcie w większym stopniu akceptuje dogmaty stanowiące treść przekonań religijnych niż młodzież rzadko otrzymująca pozytywne wsparcie od matki.

W skali Centralność religii młodzież z grupy WP otrzymała wyższe średnie wyniki od młodzieży z grupy NP. Świadczy to o tym, że młodzież, która

często otrzymuje od matki pozytywne wsparcie, bierze udział w praktykach religijnych takich, jak modlitwa, msza św., a przekonania religijne w życiu młodzieży z tej grupy odgrywają znacznie większą rolę niż w życiu młodzieży rzadko otrzymującej od matki pozytywne wsparcie.

b) Postawy religijne młodzieży często i rzadko otrzymującej od ojca pozytywne wsparcie

Jak wynika z danych zamieszczonych w tab. 2 bardzo istotne statystycznie różnice występują w skalach: Identyfikacja ($p = 0,02$), Normy etyczne ($p = 0,04$) i Strach przed niepewnością ($p = 0,05$).

Tab. 2. Porównanie wyników średnich uzyskanych przez osoby często i rzadko otrzymujące pozytywne wsparcie od ojca w skalach *Kwestionariusza postaw religijnych*

Skale postaw religijnych	Grupa WP (N = 24)		Grupa NP (N = 24)		t	P
	M	SD	M	SD		
Zależność	5,43	1,02	4,84	1,40	1,65	n.i.
Autonomia	3,41	1,06	3,93	1,03	1,73	n.i.
Buntowniczość	2,78	1,18	3,36	1,22	1,65	n.i.
Wina	3,24	0,94	3,49	0,92	0,92	n.i.
Identyfikacja	5,11	0,75	4,53	0,96	2,33	0,02
Współhumanitarność	5,06	0,88	4,73	1,33	1,00	n.i.
Normy etyczne	5,30	0,94	4,67	1,15	2,08	0,04
Akceptacja przekonań	5,44	0,97	5,18	0,90	0,98	n.i.
Centralność religii	5,08	0,56	4,80	0,69	1,53	n.i.
Strach przed niepewnością	3,53	0,81	3,98	0,78	1,97	0,05

Wyższe średnie wyniki w skali Identyfikacja uzyskali badani z grupy WP. Tak więc dla osób często otrzymujących od ojców pozytywne wsparcie znacznie ważniejsza jest identyfikacja z Chrystusem jako wzorem postępowania w relacjach z drugim człowiekiem, głównie cierpiącym, słabym, chorym oraz życie według Ewangelii niż dla osób rzadko otrzymujących od ojca pozytywne wsparcie.

W skali Normy etyczne wyższe średnie wyniki uzyskały osoby z grupy WP niż osoby z grupy NP (różnica na poziomie $p = 0,04$). Dostrzeganie Boga jako normy absolutnej, poczucie odpowiedzialności przed Bogiem za swoje życie, zachowywanie przykazań i kierowanie się nimi w życiu jest charakterystyczne szczególnie dla osób często otrzymujących pozytywne

wsparcie od ojca. Osoby z grupy rzadko otrzymującej od ojca ten rodzaj wsparcia w znacznie mniejszym stopniu są skłonne dostrzegać Boga jako normę absolutną.

W skali Strach przed niepewnością młodzież z grupy WP uzyskała niższe wyniki w porównaniu z wynikami młodzieży z grupy NP. Tak więc osoby często otrzymujące pozytywne wsparcie od ojca nie wątpią w istnienie Boga, w Jego pomoc. Osoby zaś rzadko otrzymujące od ojca pozytywne wsparcie mają większe wątpliwości co do swoich przekonań religijnych, szukają ludzi, wśród których czuliby się wzmocnieni w swoich przekonaniach.

c) Postawy religijne chłopców często i rzadko otrzymujących od matek pozytywne wsparcie

Tab. 3. Porównanie średnich wyników uzyskanych przez chłopców często i rzadko otrzymujących od matki pozytywne wsparcie w skalach *Kwestionariusza postaw religijnych*

Skale postaw religijnych	Chłopcy z grupy WP (N = 13)		Chłopcy z grupy NP (N = 13)		t	P
	M	SD	M	SD		
Zależność	5,27	0,43	4,55	0,86	2,69	0,01
Autonomia	3,71	0,86	3,95	0,80	0,73	n.i.
Buntowniczność	2,69	0,95	2,94	0,75	0,74	n.i.
Wina	3,09	0,90	3,23	0,68	0,42	n.i.
Identyfikacja	5,02	0,45	4,47	0,66	2,50	0,01
Współhumanitarność	5,07	0,71	4,63	0,85	1,43	n.i.
Normy etyczne	5,24	0,65	4,62	0,97	1,89	n.i.
Akceptacja przekonań	5,49	0,59	5,11	0,63	1,55	n.i.
Centralność religii	4,96	0,55	4,77	0,66	0,76	n.i.
Strach przed niepewnością	3,62	0,74	3,77	0,49	0,61	n.i.

Jak wynika z danych zamieszczonych w tab. 3 istotne statystycznie różnice występują w dwóch skalach: Zależność ($p = 0,01$) i Identyfikacja ($p = 0,01$). W skali Zależność wyższe średnie wyniki uzyskali chłopcy z grupy WP w porównaniu z wynikami chłopców z grupy NP. Poszukiwanie Boga, przyjmowanie Jego istnienia, zwracanie się do Niego o pomoc, doświadczanie Boga jako Stwórcy, jako Kogoś, Kto nadaje życiu sens, jest cechą chłopców często otrzymujących od swoich matek pozytywne wsparcie. Znacznie mniejsze znaczenie temu aspektowi religijności przypisują chłopcy rzadko otrzymujący od matki ten rodzaj konstruktywnego wsparcia.

W skali Identyfikacja chłopcy z grupy WP uzyskali wyższe średnie wyniki od chłopców z grupy NP, a zatem identyfikacja z Chrystusem wydaje się być znacznie ważniejsza dla chłopców często otrzymujących od matek pozytywne wsparcie niż dla chłopców otrzymujących to wsparcie rzadko.

d) Postawy religijne dziewcząt otrzymujących od ojca często i rzadko pozytywne wsparcie

Jak wynika z danych zamieszczonych w tab. 4 jedyna statystycznie istotna różnica występuje w skali Buntowniczość ($p = 0,005$). Dziewczęta z grupy WP uzyskały znacznie niższe średnie wyniki w tej skali niż dziewczęta z grupy NP. Tak więc kobieta często otrzymujące od ojców pozytywne wsparcie są mniej skłonne buntować się przeciwko Bogu i wątpić w Jego sprawiedliwość w odróżnieniu od dziewcząt, które to pozytywne wsparcie od ojca otrzymują rzadko.

Tab. 4. Porównanie średnich wyników uzyskanych przez dziewczęta często i rzadko otrzymujące pozytywne wsparcie od ojca w skalach *Kwestionariusza postaw religijnych*

Skale postaw religijnych	Dziewczęta z grupy WP (N = 11)		Dziewczęta z grupy NP (N = 11)		t	P
	M	SD	M	SD		
Zależność	5,57	1,12	4,54	1,66	1,70	n.i.
Autonomia	3,32	1,22	4,11	1,17	1,52	n.i.
Buntowniczość	2,63	1,01	4,11	1,18	3,13	0,005
Wina	3,50	0,99	4,04	0,91	1,33	n.i.
Identyfikacja	5,03	0,97	4,31	1,14	1,57	n.i.
Współhumanitarność	4,97	0,96	4,45	1,65	0,90	n.i.
Normy etyczne	5,22	1,16	4,36	1,40	1,57	n.i.
Akceptacja przekonań	5,42	0,81	5,07	1,15	0,80	n.i.
Centralność religii	5,17	0,54	4,69	0,82	1,60	n.i.
Strach przed niepewnością	3,62	0,82	4,19	0,94	1,50	n.i.

Jak wynika z powyższej analizy, bardziej pozytywny stosunek do Boga i nadprzyrodzoności ma młodzież często otrzymująca od matki pozytywne wsparcie, co znajduje odzwierciedlenie w aspektach religijności, takich jak Zależność, Akceptacja przekonań i Centralność religii. Można na tej podstawie wnosić, że osoby, które od swoich matek otrzymują dużo troski, opieki, zrozumienia, a przede wszystkim akceptacji, spostrzegają Boga jako kogoś,

kto daje istnienie, zapewnia bezpieczeństwo, przychodzi z pomocą oraz nadaje życiu i cierpieniu sens i jest ostateczną ostoją w perspektywie wieczności.

Wsparcie pozytywne otrzymywane od ojca wpływa również na kształtowanie pozytywnych relacji z Bogiem. Młodzież, która często doświadcza od ojca akceptacji, ma również bardziej pozytywny stosunek do Boga i do drugiego człowieka, który wyraża się w skalach: Identyfikacja i Normy etyczne. Młodzież z tej grupy, utożsamiając się z Chrystusem jako Wzorem postępowania, w stosunku do ludzi słabych, chorych kieruje się miłością, szacunkiem i zrozumieniem dla spraw innych ludzi. Młodzież, której relacje z ojcem są bardziej pozytywne, czuje się w większym stopniu odpowiedzialna przed Bogiem za życie, zachowywanie przykazań i kierowanie się normami etycznymi w życiu.

Młodzież doświadczająca od ojca słabej akceptacji przeżywa większe wątpliwości w istnienie Boga i Jego pomoc, w mniejszym stopniu identyfikuje się z Chrystusem, a więc ma gorsze relacje interpersonalne i jest bardziej skoncentrowana na sobie.

Uwzględniając podział badanych ze względu na płeć, można zauważyć inny wpływ pozytywnego wsparcia rodziców na chłopców, a inny na dziewczęta. Wsparcie pozytywne matki wpływa na takie aspekty postaw religijnych chłopców, jak zależność i identyfikacja. Wsparcie pozytywne ojca wpływa na jeden z wymiarów religijności dziewcząt, jakim jest buntowniczność. Chłopcy często otrzymujący od matek pozytywne wsparcie, uznanie i akceptację przeżywają w relacji z Bogiem większe poczucie bezpieczeństwa, przyjmują istnienie Boga i zwracają się do Niego o pomoc oraz chcą naśladować Chrystusa. Dziewczęta rzadko otrzymujące od ojców pozytywne wsparcie są bardziej skłonne buntować się przeciw Bogu za niespełnienie oczekiwań, za to, że dopuszcza On cierpienie w życiu człowieka.

2. WSPARCIE NEGATYWNE OTRZYMYWANE OD RODZICÓW A POSTAWY RELIGIJNE MŁODZIEŻY

Niniejszy rozdział został poświęcony szukaniu odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób negatywne rodzicielskie wsparcie – odbierane w subiektywnym odczuciu przez młodzież – ma wpływ na jej postawy religijne.

a) Postawy religijne młodzieży otrzymującej od matek często (WN) i rzadko (NN) negatywne wsparcie

Tab. 5. Porównanie wyników średnich uzyskanych przez osoby często i rzadko otrzymujące negatywne wsparcie od matek w skalach *Kwestionariusza postaw religijnych*

Skale postaw religijnych	Grupa WN (N = 24)		Grupa NN (N = 24)		t	P
	M	SD	M	SD		
Zależność	4,30	1,42	5,32	0,89	2,95	0,005
Autonomia	4,51	1,11	3,54	0,84	3,38	0,001
Buntowniczność	3,33	1,24	2,97	1,18	1,02	n.i.
Wina	3,46	0,84	3,46	0,77	0,00	n.i.
Identyfikacja	4,34	0,92	5,02	0,67	2,89	0,006
Współhumanitarność	4,38	1,13	5,05	0,61	2,21	0,03
Normy etyczne	4,08	1,28	5,16	0,78	3,50	0,001
Akceptacja przekonań	4,79	1,16	5,37	0,69	2,09	0,04
Centralność religii	4,56	0,73	5,03	0,46	2,64	0,01
Strach przed niepewnością	3,98	0,65	3,74	0,84	1,09	n.i.

Jak wynika z danych zamieszczonych w tab. 5 statystycznie istotne różnice występują w skalach: Zależność, Autonomia, Identyfikacja, Współhumanitarność, Normy etyczne, Akceptacja przekonań i Centralność religii.

W skali Zależność wyższe wyniki uzyskała młodzież z grupy NN niż młodzież z grupy WN ($p = 0,005$). Oznacza to, że młodzież często otrzymująca od matek negatywne wsparcie w znacznie mniejszym stopniu uznaje Boga za kogoś, kto nadaje sens życiu. W relacji z Bogiem młodzież często otrzymująca od matki negatywne wsparcie nie doświadcza Boga jako kogoś, kto daje poczucie bezpieczeństwa i dlatego nie zwraca się do Niego o pomoc.

W skali Autonomia zachodzi również bardzo istotna różnica między wyodrębnionymi grupami ($p = 0,001$). Młodzież z grupy WN nie odczuwa potrzeby Boga w życiu, Jego pomocy, i uważa, że życie bez Boga ma sens.

W skali Identyfikacja młodzież z grupy WN uzyskała niższe średnie wyniki w porównaniu z młodzieżą z grupy NN ($p = 0,006$). Identyfikacja z Chrystusem, życie według Ewangelii ma zdecydowanie mniejsze znaczenie dla osób często otrzymujących negatywne wsparcie od matki niż dla osób otrzymujących ten rodzaj wsparcia rzadko.

W skali Współhumanitarność wyższe średnie wyniki uzyskali badani z grupy NN niż osoby z grupy WN ($p = 0,03$). Wyniki te oznaczają, że osoby otrzymujące rzadko negatywne wsparcie od matek w większym stopniu do-

strzegają i odnajdują Boga w drugim człowieku, doświadczają Jego miłości i dobra w spotkaniu z ludźmi w porównaniu z osobami często otrzymującymi od matek ten rodzaj wsparcia.

W skali Normy etyczne wysokie średnie wyniki uzyskała młodzież z grupy NN, a wyniki niskie – młodzież z grupy WN ($p = 0,001$). Tak więc dostrzeganie Boga jako normy absolutnej, poczucie odpowiedzialności przed Bogiem za swoje życie, zachowywanie przykazań i kierowanie się nimi jest szczególnie charakterystyczne dla młodzieży rzadko otrzymującej od matek negatywne wsparcie.

Kolejnym wymiarem, w którym zachodzi statystycznie istotna różnica ($p = 0,04$) między średnimi wynikami młodzieży z grupy WN a średnimi wynikami z grupy NN, jest skala Akceptacja przekonań. Tak więc osoby często otrzymujące od matek negatywne wsparcie w mniejszym stopniu akceptują dogmaty stanowiące treść przekonań religijnych niż osoby rzadko otrzymujące negatywne wsparcie.

W skali Centralność religii wyższe średnie wyniki uzyskały osoby z grupy NN niż osoby z grupy WN ($p = 0,01$). Oznacza to, że religia odgrywa znacznie ważniejszą rolę w życiu i w kontaktach z ludźmi osób rzadko otrzymujących od matek negatywne wsparcie niż takich, które otrzymują to wsparcie często.

b) Postawy religijne młodzieży często (WN) i rzadko (NN) otrzymującej od ojców negatywne wsparcie

Na podstawie danych zamieszczonych w tab. 6 można zauważyć, że statystycznie istotne różnice w zakresie postaw religijnych między grupami młodzieży występują w skali: Autonomia ($p = 0,02$), Identyfikacja ($p = 0,005$), Normy etyczne ($p = 0,002$) i Centralność religii ($p = 0,04$).

W skali Autonomia wyższe średnie wyniki uzyskała młodzież z grupy WN. Tak więc uniezależnienie się od norm religijnych, nieodczuwanie Boga i Jego pomocy w życiu, uznanie człowieka za ostateczne źródło norm moralnych jest najbardziej charakterystyczne dla młodzieży często otrzymującej od ojca negatywne wsparcie.

W skali Identyfikacja wyższe średnie wyniki uzyskały osoby z grupy NN. Identyfikacja z Chrystusem jako idealnym człowiekiem i wzorem jest znacznie ważniejsza dla osób rzadko otrzymujących negatywne wsparcie od ojca niż dla osób często otrzymujących wsparcie negatywne.

Tab. 6. Porównanie wyników średnich uzyskanych przez osoby często i rzadko otrzymujące negatywne wsparcie od ojca w skalach *Kwestionariusza postaw religijnych*

Skale postaw religijnych	Grupa WN (N = 24)		Grupa NN (N = 24)		t	P
	M	SD	M	SD		
Zależność	4,81	1,13	5,36	0,86	1,70	n.i.
Autonomia	4,04	1,08	3,38	0,84	2,34	0,02
Buntowniczność	3,22	1,26	2,85	1,04	1,12	n.i.
Wina	3,35	0,71	3,33	0,82	0,07	n.i.
Identyfikacja	4,58	0,74	5,17	0,66	2,92	0,005
Współhumanitarność	4,69	1,13	5,10	0,55	1,56	n.i.
Normy etyczne	4,49	1,10	5,35	0,65	3,29	0,002
Akceptacja przekonań	5,16	0,99	5,39	0,66	0,96	n.i.
Centralność religii	4,68	0,64	5,03	0,50	2,11	0,04
Strach przed niepewnością	3,85	0,79	3,67	0,73	0,82	n.i.

W skali Normy etyczne grupa NN uzyskała wyższe średnie wyniki. Tak więc młodzież często otrzymująca od ojca negatywne wsparcie w znacznie mniejszym stopniu niż młodzież otrzymująca ten rodzaj wsparcia rzadko jest skłonna dostrzegać Boga jako normę absolutną i kierować się prawem Bożym w życiu.

Młodzież z grupy NN uzyskała również wyższe średnie wyniki w skali Centralność religii, w porównaniu z wynikami młodzieży z grupy WN. Oznacza to, że religia odgrywa znacznie większą rolę w życiu osób otrzymujących od ojca rzadko negatywne wsparcie niż osób otrzymujących ten rodzaj wsparcia często.

c) Postawy religijne dziewcząt często (WN) i rzadko (NN) otrzymujących negatywne wsparcie od matki

Na podstawie danych zamieszczonych w tab. 7 można stwierdzić, że między grupą dziewcząt często i rzadko otrzymujących od matek negatywne wsparcie zachodzą istotne statystycznie różnice w wymiarach religijności: Zależność ($p = 0,02$), Identyfikacja ($p = 0,04$), Współhumanitarność ($p = 0,04$), Normy etyczne ($p = 0,01$), Akceptacja przekonań ($p = 0,05$).

Tab. 7. Porównanie średnich wyników uzyskanych przez dziewczęta często i rzadko otrzymujące negatywne wsparcie od matki w skalach *Kwestionariusza postaw religijnych*

Skale postaw religijnych	Dziewczęta z grupy WN (N = 11)		Dziewczęta z grupy NN (N = 11)		t	P
	M	SD	M	SD		
Zależność	3,48	1,95	5,58	1,10	2,48	0,02
Autonomia	4,44	1,56	3,62	1,16	1,34	n.i.
Buntowniczość	3,23	1,18	3,05	1,21	0,36	n.i.
Wina	3,17	0,99	3,75	0,89	1,39	n.i.
Identyfikacja	4,10	1,33	5,17	0,88	2,15	0,04
Współhumanitarność	3,84	1,70	5,08	0,78	2,10	0,04
Normy etyczne	3,73	1,64	5,30	1,02	2,58	0,01
Akceptacja przekonań	4,39	1,35	5,41	0,79	2,06	0,05
Centralność religii	4,46	0,95	5,07	0,57	1,74	n.i.
Strach przed niepewnością	3,63	0,66	3,70	1,18	0,15	n.i.

W skali Zależność wyższe średnie wyniki uzyskały dziewczęta z grupy NN. Tak więc dziewczęta często otrzymujące od swoich matek negatywne wsparcie w znacznie mniejszym stopniu niż osoby otrzymujące rzadko ten rodzaj wsparcia odczuwają potrzebę pomocy Bożej i widzą w Bogu kogoś, kto nadaje życiu sens.

W skali Identyfikacja wyższe średnie wyniki uzyskały dziewczęta z grupy NN. Mniejsze znaczenie ma więc dla osób często otrzymujących negatywne wsparcie od matek kierowanie się w życiu Ewangelią.

Ścisły związek z wynikami w skali Identyfikacja mają wyniki w skali Współhumanitarność. W tej skali również wyższe średnie wyniki uzyskały dziewczęta z grupy NN. Współhumanitarność – rozumiana jako umiejętność dostrzegania Boga w ludziach i ukierunkowanie się na człowieka – ma mniejsze znaczenie dla dziewcząt otrzymujących od matek często negatywne wsparcie.

W skali Normy etyczne wyższe średnie wyniki uzyskały osoby z grupy NN. Wyniki te oznaczają, iż dziewczęta często otrzymujące od matek negatywne wsparcie w znacznie mniejszym stopniu skłonne są dostrzegać Boga jako normę absolutną i kierować się prawem Bożym w życiu, w przeciwieństwie do dziewcząt rzadko otrzymujących negatywne wsparcie od matek, które mają znacznie większe poczucie odpowiedzialności przed Bogiem za swoje życie.

Skala Akceptacja przekonań jest kolejnym wymiarem, w którym dziewczęta z grupy NN uzyskały wyższe średnie wyniki niż dziewczęta z grupy WN. Tak więc akceptacja dogmatów stanowiących treść przekonań religijnych jest trudniejsza dla dziewcząt otrzymujących od swoich matek często negatywne wsparcie niż dla dziewcząt otrzymujących ten rodzaj wsparcia rzadko.

d) Postawy religijne chłopców często (WN) i rzadko (NN) otrzymujących negatywne wsparcie od matek

Z danych zamieszczonych w tab. 8 wynika, że wyodrębnione grupy różnią się postawami religijnymi w zakresie wymiarów: Autonomia ($p = 0,004$), Identyfikacja ($p = 0,005$), Normy etyczne ($p = 0,002$), Centralność religii ($p = 0,02$).

Tab. 8. Porównanie średnich wyników uzyskanych przez chłopców często i rzadko otrzymujących negatywne wsparcie od matki w skalach *Kwestionariusza postaw religijnych*

Skale postaw religijnych	Chłopcy z grupy WN (N = 13)		Chłopcy z grupy NN (N = 13)		t	P
	M	SD	M	SD		
Zależność	4,75	0,65	5,19	0,57	1,80	n.i.
Autonomia	4,38	0,86	3,42	0,57	3,23	0,004
Buntowniczość	3,37	1,36	2,81	0,96	1,18	n.i.
Wina	3,56	0,71	3,14	0,67	1,51	n.i.
Identyfikacja	4,56	0,27	5,03	0,46	3,08	0,005
Współhumanitarność	4,80	0,62	4,89	0,64	0,34	n.i.
Normy etyczne	4,40	0,88	5,37	0,44	3,42	0,002
Akceptacja przekonań	5,15	0,90	5,50	0,42	1,20	n.i.
Centralność religii	4,65	0,49	5,06	0,32	2,42	0,02
Strach przed niepewnością	4,14	0,58	3,75	0,54	1,75	n.i.

W skali Autonomia chłopcy z grupy WN uzyskali wyższe średnie wyniki niż chłopcy z grupy NN. Ta bardzo istotna różnica między wynikami oznacza, że chłopcy otrzymujący często negatywne wsparcie od matek, w przeciwieństwie do chłopców otrzymujących ten rodzaj wsparcia od matki rzadko, nie odczuwają potrzeby istnienia Boga w ich życiu, nie potrzebują Jego pomocy, uważają, że człowiek jest ostatecznym źródłem norm etycznych i zgodnie z nimi postępują, nawet jeśli są one niezgodne z prawem Bożym.

W skali Identyfikacja chłopcy z grupy WN uzyskali znacznie niższe średnie wyniki niż chłopcy z grupy NN. Również niższe średnie wyniki uzyskali chłopcy z grupy WN w porównaniu z chłopcami grupy NN w skali Normy etyczne. Tak więc dla chłopców często otrzymujących od matek wsparcie negatywne małe znaczenie ma życie według Ewangelii, kierowanie się prawem Bożym w życiu i postępowanie w stosunku do drugiego człowieka, głównie słabego, chorego na wzór Chrystusa.

W skali Centralność religii wyższe średnie wyniki uzyskali chłopcy z grupy NN. Można więc uważać, że chłopcy rzadko otrzymujący od matki negatywne wsparcie większą uwagę przywiązują do wypełniania praktyk religijnych i religia ma dla nich znacznie większe znaczenie niż dla chłopcy otrzymujących od matki często negatywne wsparcie.

e) Postawy religijne dziewcząt często (WN) i rzadko (NN) otrzymujących negatywne wsparcie od ojca

Jak wynika z danych zawartych w tab. 9 postawy religijne badanych dziewcząt różnią się w dwóch wymiarach: Identyfikacja ($p = 0,04$) i Normy etyczne ($p = 0,03$). Wyższe wyniki uzyskały dziewczęta z grupy NN. Osoby często otrzymujące od ojca negatywne wsparcie znacznie mniej skłonne są identyfikować się z Chrystusem jako ideałem i wzorem oraz dostrzegać Boga jako normę absolutną w porównaniu z dziewczętami rzadko otrzymującymi od ojców negatywne wsparcie.

f) Postawy religijne chłopców często (WN) i rzadko (NN) otrzymujących od ojca negatywne wsparcie

Z danych przedstawionych w tab. 10 wynika, że chłopcy grupy WN uzyskali wyższe średnie wyniki w skalach Autonomia ($p = 0,03$), Buntowniczość ($p = 0,04$) i w skali Strach przed niepewnością ($p = 0,05$) w porównaniu z chłopcami z grupy NN, którzy uzyskali niższe wyniki. Tak więc dla grupy osób często otrzymujących od ojca negatywne wsparcie charakterystyczne jest uznanie człowieka za ostateczne źródło norm, przyjęcie, że to nie Bóg decyduje o wartości i sensie życia, wątpliwość w sprawiedliwość Boga, w Jego istnienie, brak pewności w pomoc Boga i buntowanie się przeciw Niemu.

Tab. 9. Porównanie średnich wyników uzyskanych przez kobiety często i rzadko otrzymujące negatywne wsparcie od ojca w skalach *Kwestionariusza postaw religijnych*

Skale postaw religijnych	Dziewczeta z grupy WN (N = 11)		Dziewczeta z grupy NN (N = 11)		t	P
	M	SD	M	SD		
Zależność	4,80	1,84	5,56	0,90	1,22	n.i.
Autonomia	3,96	1,40	3,27	0,90	1,37	n.i.
Buntowniczość	2,84	1,17	2,98	1,17	0,29	n.i.
Wina	3,25	0,72	3,48	0,91	0,67	n.i.
Identyfikacja	4,42	0,95	5,21	0,77	2,14	0,04
Współhumanitarność	4,51	1,58	5,17	0,60	1,29	n.i.
Normy etyczne	4,27	1,44	5,37	0,71	2,27	0,03
Akceptacja przekonań	4,94	1,37	5,34	0,73	0,84	n.i.
Centralność religii	4,86	0,73	5,10	0,60	0,83	n.i.
Strach przed niepewnością	3,52	0,91	3,57	0,94	0,14	n.i.

Chłopcy rzadko otrzymujący od ojca negatywne wsparcie uzyskali natomiast znacznie wyższe średnie wyniki od chłopców z grupy WN w wymiarach: Identyfikacja ($p = 0,05$), Normy etyczne ($p = 0,01$) i Centralność religii ($p = 0,05$).

Wyniki średnie chłopców z grupy NN, uzyskane w skali Identyfikacja, w porównaniu z wynikami chłopców z grupy WN wskazują, że mężczyźni rzadko otrzymujący od ojca negatywne wsparcie większe znaczenie przypisują kierowaniu się w życiu słowami Ewangelii, a w stosunku do drugiego człowieka starają się postępować na wzór Chrystusa w porównaniu z chłopcami, którzy ten rodzaj wsparcia otrzymują często.

W skali Normy etyczne wyniki chłopców z grupy NN i WN wskazują, iż dostrzeganie Boga jako normy absolutnej i zachowywanie przykazań jest charakterystyczne szczególnie dla chłopców rzadko otrzymujących od ojca negatywne wsparcie, natomiast chłopcy często otrzymujący negatywne wsparcie w znacznie mniejszym stopniu skłonni są postrzegać Boga w kategoriach normy absolutnej.

Wyniki średnie uzyskane w wymiarze Centralność religii przez chłopców z grupy NN i WN świadczą o tym, że ci, którzy rzadko otrzymują od ojca negatywne wsparcie, często myślą o sprawach religii, praktykują i w przyszłości gotowi są dać swoim dzieciom wychowanie religijne. Chłopcy często otrzymujący od ojca negatywne wsparcie starają się zostawić religię poza swoim życiem, gdyż przekonania religijne w ich życiu nie odgrywają większej roli.

Tab. 10. Porównanie średnich wyników uzyskanych przez chłopców często i rzadko otrzymujących negatywne wsparcie od ojca w skalach Kwestionariusza postaw religijnych

Skale postaw religijnych	Chłopcy z grupy WN (N = 13)		Chłopcy z grupy NN (N = 13)		t	P
	M	SD	M	SD		
Zależność	4,82	0,68	5,13	0,82	1,02	n.i.
Autonomia	4,10	0,76	3,40	0,81	2,21	0,03
Buntowniczność	3,55	1,27	2,56	1,02	2,13	0,04
Wina	3,44	0,72	2,90	0,79	1,76	n.i.
Identyfikacja	4,72	0,48	5,14	0,57	1,98	0,05
Współhumanitarność	4,85	0,58	5,15	0,62	1,23	n.i.
Normy etyczne	4,68	0,73	5,42	0,58	2,78	0,01
Akceptacja przekonań	5,34	0,48	5,43	0,64	0,40	n.i.
Centralność religii	4,52	0,53	5,90	0,37	2,02	0,05
Strach przed niepewnością	4,13	0,55	3,58	0,79	2,03	0,05

Na podstawie powyższych analiz można stwierdzić, że wpływ wsparcia negatywnego otrzymywanego przez młodzież od rodziców jest zdecydowanie silniejszy (różnice w wymiarach religijności między grupą WN a NN są bardziej istotne statystycznie) i oddziałuje silniej na postawy religijne niż otrzymywane od matki i ojca wsparcie pozytywne.

III. INTERPRETACJA I DYSKUSJA WYNIKÓW BADAŃ

Uzyskane wyniki badań wyraźnie potwierdziły te stanowiska w literaturze, które mówią o istotnym znaczeniu, jakie ma zaspokojenie potrzeb dziecka w rodzinie dla kształtowania się określonych postaw wobec Boga.

Wyniki badań wskazują, iż młodzież często otrzymująca od matki pozytywne wsparcie dostrzega Boga jako kogoś, kto daje istnienie, nadaje cierpieniu i życiu sens. Bóg to ktoś, kto zapewnia bezpieczeństwo i przychodzi z pomocą. Młodzież z tej grupy akceptuje dogmaty stanowiące treść przekonań religijnych, a wiara odgrywa w jej życiu ważną rolę. Znacznie mniejsze znaczenie wymienionym wyżej aspektom religijności przypisuje młodzież rzadko otrzymująca od matki pozytywne wsparcie.

Uwzględniając podział z uwagi na płeć można powiedzieć, że chłopcy otrzymujący od matek często pozytywne wsparcie bardziej identyfikują się z Chrystusem jako Ideą i Wzorem, starają się żyć według Ewangelii oraz

w większym stopniu czują potrzebę pomocy Bożej i doświadczają Boga jako dającego istnienie, bezpieczeństwo i pomoc niż chłopcy otrzymujący rzadko pozytywne wsparcie. Uzyskane wyniki badań pozwalają wyciągnąć wniosek, że na relacje młodzieży z Bogiem ma wpływ zarówno akceptacja pochodząca od matki, jak i od ojca. Młodzież doświadczająca często pozytywnej akceptacji od ojca w większym stopniu identyfikuje się z Chrystusem jako Wzorem, stara się żyć zgodnie z przykazaniami i czuje się odpowiedzialna przed Bogiem za swoje postępowanie. Te aspekty religijności są znacznie mniej charakterystyczne dla młodzieży rzadko doświadczającej od ojca akceptacji. Ta młodzież trudno broni swojej wiary i przeżywa wątpliwości dotyczące przekonań religijnych. Dziewczeta bardziej skłonne są wątpić w Bożą sprawiedliwość i buntować się przeciw Bogu za to, że dopuszcza On w życiu ludzkim cierpienie i nie wysłuchuje ich prośb.

Tak więc wsparcie pozytywne i negatywne otrzymywane od rodziców, wpływa na postawy religijne młodzieży. Młodzież, która rzadko otrzymuje negatywne wsparcie od matki, w większym stopniu uznaje Boga za kogoś, kto daje istnienie, poczucie bezpieczeństwa. Młodzież z tej grupy dostrzega i odnajduje Bożą dobroć i miłość w drugim człowieku oraz uznaje Boga za normę absolutną, stara się żyć zgodnie z przykazaniami. Młodzież rzadko otrzymująca od matki negatywne wsparcie akceptuje treści religijne, które w jej życiu zajmują centralne miejsce. Znacznie mniejsze znaczenie wymienionym aspektom religijności przypisuje młodzież, która często otrzymuje od matki negatywne wsparcie. Młodzież z tej grupy uznaje siebie za ostateczne źródło norm i nie odczuwa potrzeby istnienia Boga w swoim życiu.

Analizując odrębnie wpływ wsparcia negatywnego otrzymywanego od matki na postawy religijne dziewcząt i chłopców można zauważyć, że dziewczeta rzadko otrzymujące negatywne wsparcie w większym stopniu uznają Boga za kogoś, kto daje istnienie, poczucie bezpieczeństwa, bardziej identyfikują się z Chrystusem jako Wzorem. Są one bardziej otwarte na drugiego człowieka, dostrzegają w swoich bliźnich Boga i Jego miłość oraz akceptują dogmaty w większym stopniu niż dziewczeta często otrzymujące od matek negatywne wsparcie.

Chłopcy, którzy rzadko otrzymują od matki negatywne wsparcie, bardziej identyfikują się z Chrystusem. Bóg postrzegany jest przez nich jako norma absolutna i w Nim poszukują sensu i wartości życia. Chłopcy, którzy często otrzymują od matki negatywne wsparcie, nie godzą się na uznanie przykazań Boga za normę absolutną i nie odnajdują w Bogu sensu i wartości życia.

Tak jak wsparcie negatywne matki, również wsparcie negatywne ojca ma wpływ na postawy religijne młodzieży.

Młodzież, która otrzymuje od ojca negatywne wsparcie, akceptuje Boga jako normę absolutną i przyznaje Bogu centralne miejsce w swoim życiu. Młodzież z tej grupy nie buntuje się przeciw Bogu i nie dąży do uniezależnienia się od Niego, jak to czyni młodzież otrzymująca od ojca często negatywne wsparcie. Uwzględniając podział ze względu na płeć można zauważyć, że dziewczęta, które rzadko otrzymują od ojca negatywne wsparcie, bardziej identyfikują się z Chrystusem jako Wzorem w większym stopniu uznają przykazania Boże za normę absolutną niż dziewczęta otrzymujące ten rodzaj wsparcia często. Również chłopcy, którzy otrzymują od ojców rzadko negatywne wsparcie, charakteryzują się bardziej pozytywną postawą wobec Boga niż chłopcy, którzy otrzymują często ten rodzaj wsparcia. Chłopcy, którym ojcowie rzadko udzielają negatywnego wsparcia, w większym stopniu identyfikują się z Chrystusem jako Wzorem, spostrzegają Boga jako normę absolutną i przyznają religii centralne miejsce w życiu, w przeciwieństwie do chłopców, którzy często otrzymują od ojców negatywne wsparcie. Oni wątpią w istnienie Boga, Jego pomoc i sprawiedliwość oraz są bardziej skłonni buntować się przeciw Bogu za zło istniejące w świecie.

Uzyskane wyniki wskazują, iż wsparcie negatywne – zarówno od matki, jak i ojca – wpływa bardziej na postawy religijne niż wsparcie pozytywne. Wsparcie pozytywne – niezależnie od tego, jak rzadko jest udzielane – nie niszczy relacji międzyludzkich, zaufania i więzi z rodzicami. Wsparcie negatywne natomiast, zwłaszcza bezwarunkowe, niszczy zaufanie dziecka do rodziców, jest przyczyną powstawania pesymizmu, osamotnienia, beznadziejności, opuszczenia, blokuje proces otwarcia się na drugiego człowieka i na Boga.

Analizując związek wsparcia pozytywnego i negatywnego młodzieży przez matkę i ojca można stwierdzić, że ze wsparciem matki związany jest wymiar Zależność, natomiast wsparcie ze strony ojca jest sprzężone z wymiarem Strach przed niepewnością. Uzyskane wyniki badań znajdują potwierdzenie w pracy Wilka, który uważa, że zaufanie do Boga jest tak samo ukształtowane, jak zaufanie do matki. Małe dziecko doświadcza zależności, bezsilności, potrzebuje opieki. W relacjach z matką dziecko przeżywa bliskość, która jest – zdaniem tego autora – „wybawieniem od zagrożeń i spełnieniem nadziei”²⁴ Wyniki badań wskazują, że młodzież, która często otrzymuje od matki pozytywne, a rzadko negatywne wsparcie, w relacjach z Bogiem czuje się bezpieczna, ma poczucie bliskości Boga, Jego istnienia, zwraca się do

²⁴ W i l k, jw. s. 216.

Boga o pomoc w obliczu niebezpieczeństw, doświadcza Boga jako kogoś, kto nadaje życiu sens i wartość.

Ze wsparciem otrzymywanym od ojca sprzężony jest natomiast wymiar Strach przed niepewnością. Dzięki pozytywnym relacjom z ojcem człowiek ma możliwość strukturalizowania przeżyć religijnych, kształtowania w sobie odpowiedzialności przez spełnianie wymagań. Jeżeli brakuje tych pozytywnych relacji z ojcem i młodzież otrzymuje od ojca często negatywne, a rzadko pozytywne wsparcie, wówczas wątpi w istnienie Boga, ma problemy z obroną swojej wiary i szuka u innych potwierdzenia swoich przekonań religijnych. Można powiedzieć, że ojciec jest modelem w kształtowaniu religijności młodzieży.

Wyniki te korespondują z badaniami Vergote'a, który uważa, że obraz Boga łączy w sobie obydwie rodzicielskie komponenty, tzn. Bóg ma zarówno cechy figury matki, jak i ojca. Autor ten przyjmuje, że „Bóg jest Kimś, Kto bezwarunkowo jest do dyspozycji (komponent macierzyński) i równocześnie relacja do niego kształtowana jest przez prawo i wymagania (komponent ojcowski)”²⁵

*

Z powyższej analizy wynika, że w rodzinach, w których młodzież często otrzymuje pozytywne, a rzadko negatywne wsparcie od obojga rodziców kształtuje się pozytywna postawa wobec do Boga, charakteryzująca się chęcią naśladowania Chrystusa, akceptacją przekonań religijnych, uznaniem istnienia Boga oraz odnalezieniem w Bogu kogoś, kto daje poczucie bezpieczeństwa, udziela pomocy i nadaje życiu sens i wartość. Otwarcie się na Boga towarzyszy jednoczesne otwarcie się na drugiego człowieka. Młodzież otrzymująca od rodziców często negatywne, a rzadko pozytywne wsparcie buntuje się przeciw Bogu, wątpi w jego sprawiedliwość, nie odczuwa potrzeby istnienia Boga w swoim życiu i te wartości religijne spycha na margines swego życia.

Badania potwierdziły, że rodzina jest podstawowym środowiskiem, w którym kształtują się postawy człowieka wobec siebie, innych osób oraz Boga. Tylko rodzina jest w stanie w sposób naturalny zagwarantować gratyfikację potrzeb życiowych człowieka, a wśród nich jedną z najważniejszych – potrze-

²⁵ Cyt. za: W i l k, jw. s. 217.

bę akceptacji siebie i innych. Gratyfikacja ta jest warunkiem właściwego rozwoju człowieka, ułatwia otwarcie się na zewnątrz, wyzwala nadzieję, co jest fundamentem dla prawidłowych relacji człowieka z Bogiem.

Na podstawie uzyskanych wyników badań można sądzić, że akceptacja ze strony rodziców może pomóc młodzieży przejść konstruktywnie przez kryzysy okresu dorastania i pozwolić na ukształtowanie się postawy religijnej, nacechowanej akceptacją wartości religijnych, poczuciem odpowiedzialności za swoje życie. Takie pozytywne relacje z rodzicami mogą pomóc dostrzec w Bogu kogoś, kto przyczynia się do usensownienia życia. Brak zaś głębokiej akceptacji młodego człowieka przez rodziców może utrwalić wątpliwości dotyczące wiary, umocnić bunt przeciw Bogu. Negatywne relacje rodziców z dziećmi mogą nasilić kryzysy religijne związane z procesem dorastania i mogą spowodować odejście młodego człowieka od religii. Można więc sądzić, że wyniki badań potwierdzają powszechne odczucie, że kryzys wiary można rozpatrywać w kontekście kryzysu, jaki w ogóle przeżywa współczesna rodzina.

ACCEPTANCE IN THE FAMILY VERSUS RELIGIOUS ATTITUDES IN THE LIGHT OF TRANSACTIONAL ANALYSIS

S u m m a r y

The paper seeks to show the relationship between parental acceptance, as it is experienced by adolescents, and their religious attitude. Accordingly, a study was carried out among 96 subjects (students from the secondary school final form) by means of two methods: a Questionnaire designed by the author and D. Hutsebaut's Questionnaire worked out by W. Prężyna. The authors' questionnaire served to select a group of adolescents due to the frequency with which they receive positive or negative support from their mother or their father. The Questionnaire was grounded on the theoretical assumptions of transactional analysis. Now Hutsebaut's Questionnaire allowed us to determine the differences between the selected groups as regards the following dimensions of the religious attitude: dependence, autonomy, rebellious attitude, guilt, identification, humanitarian fellowship with others, ethical norms, acceptance of convictions, central role of religion and fear against uncertainty. Our analyses take also into account sexual difference.

The results we have obtained confirm our hypotheses. The subjects who experienced a positive acceptance from their mothers and fathers had higher scores as regards their religious attitudes; those subjects who did not experience such a support had lower

scores. The adolescents who often obtain positive and rarely negative support, who at the same time are accepted in their families, feel concern, care and sense of safety, have a chance to open themselves up to God and to perceive Him in the other man. They are more able to receive and accept religious values and norms. The adolescents from that group identify themselves with Christ, seek to follow Him, keep God's commandments and to approve of God as Someone who gives sense to their life.

In the families where young people experience a negative support, i.e. they receive from their parents messages that they are not loved, they experience loneliness, for they feel that they cannot trust their close relatives, such as their parents, and draw back from the relationship with other people and with God. They rebel against God, doubt His justice, or even doubt His presence. The adolescents who rarely receive a positive support, and often they receive a negative support from their parents, do not experience God as Someone who gives them a sense of safety; and they regard themselves as the ultimate source of norms.

The studies have confirmed that the family is a basic milieu in which man's attitudes towards himself, to the world and God take shape.

Translated by Jan Kłos